

Varga Gergely

A közel-keleti amerikai stratégia az iráni megállapodás és a szíriai konfliktus tükrében

A történelmi jelentőségű iráni nukleáris megállapodással az Obama-kormányzat talán legjelentősebb külpolitikai eredményét érte el, ám a szíriai konfliktus ősz elején tapasztalt eszkalálódása jelzi, hogy a Közel-Kelet továbbra is rendkívüli kihívások elé állítja az amerikai vezetést. Noha a nukleáris megállapodással összefüggésben a kormányzat számtalanszor hangsúlyozta, hogy az csupán az iráni atomprogram korlátozásáról és ellenőrzéséről szól, széles körű vélekedés szerint mégis kihatással lesz a regionális hatalmi rendszer egészére is. A tanulmány elsőként az Egyesült Államok nézőpontjából vizsgálja a nukleáris megállapodás eredményeit és céljait, különös hangsúllyal a regionális összefüggésekre. Ezt követően pedig áttekintést ad a jelenleg formálódó amerikai közel-keleti stratégiáról, főként annak a szíriai konfliktushoz kapcsolódó elemeire fókuszálva.

Az iráni nukleáris megállapodás áttekintése

A „P5¹” és Németország által Iránnal kötött nukleáris megállapodás az Egyesült Államok számára történelmi jelentőséggel bír. Széleskörűen elfogadott nézet szerint az iráni nukleáris program megállapodásos korlátok közé szorítása a vélt stratégiai előnyök mellett Barack Obama elnök talán legjelentősebb külpolitika hagyatékának tekinthető majd. A külpolitikai téren egyébként kudarcokkal terhelt elnök tehát nem véletlenül fektetett anynyi diplomáciai energiát ennek tető alá hozásába. A megállapodás – számos szakértő értékelésével egyetértve – véleményem szerint ugyanis a reálisan elérhető legerőteljesebb biztosíték arra, hogy Irán a következő évtizedben nem tesz szert nukleáris fegyverre.

A nukleáris megállapodás főbb pontjai:²

- Iránnak meg kell válnia urániumkészletének 98%-ától, vagyis a jelenlegi 10 000 helyett mindössze 300 kilogramm urániummal rendelkezhet a következő 15 évben. Emellett a meglévő 20 000 urándúsító centrifuga helyett mindössze 6104 centrifugája lehet a következő tíz évben, valamint közülük a legfejlettebbekről is le kell mondania. A megállapodás értelmében a következő nyolc évben az urándúsító technológia fejlesztése szigorú korlátozások alá fog esni.
- Nemzetközi ellenőrzés mellett át kell építeni az Arak városa mellett lévő nehézvízreaktort úgy, hogy az ne legyen alkalmas fegyverminőségű plutónium gyártására.
- A Fordow-nál található föld alatti urándúsító üzemet nemzetközi kutatási központtá kell alakítani, vagyis a továbbiakban nem folytatható urándúsítási tevékenység azon a helyszínen.

1 Permanent Five – az ENSZ Biztonsági Tanácsának öt állandó tagja.

2 Full text of the Iran nuclear deal – [Joint Comprehensive Plan of Action](#). *The Washington Post*, 2015. 07. 14.

- Irán továbbra is dúsíthat uránt Natanzban, ám csak legfeljebb 3,67 százalékos dúsí-tottsági szintig, ami elegendő a polgári célú nukleárisenergia-termelésre, ám fegyver előállítására alkalmatlan.
- A megállapodás végrehajtása kapcsán felmerülő vitás kérdések rendezésére az alá-író államok részvételével létrejön egy közös bizottság. Amennyiben egy kérdést a bizottság nem tud rendezni, úgy az ügy az ENSZ Biztonsági Tanácsa elé kerül, ám a megállapodás jelentős megsértése esetén a szankciók automatikusan ismét életbe lépnek.

Összességében tehát megállapítható, hogy a megállapodás a célját tekintve biztosítja Iránnak a békés célú nukleáris programhoz való jogát, egyúttal el kívánja zárni az utat a nukleáris fegyver előállítása elől. A megállapodásban foglaltak teljesüléséről a korábbi hasonló megállapodásokhoz képest egy messzemenően részletesebb és szigorúbb verifi-kációs mechanizmus és szankciós rendszer hivatott gondoskodni.

Verifikáció

A megállapodás értelmében a bejelentett iráni nukleáris létesítmények állandó NAÜ-el-lenőrzés alatt állnak, az ügynökség bármikor helyszíni ellenőrzést végezhet az adott léte-sítményekben. Ezzel összefüggésben az urándúsításra, a dúsitó eszközök gyártására és tá-rolására, valamint az uránbányákra szigorú verifikációs eljárásokat biztosít az egyezmény és az azt kiegészítő jegyzőkönyv.³ A natanzi és a fordow-i nukleáris létesítményekre, vala-mint az urándúsítási tevékenységre vonatkozó korlátozások biztosítják azt, hogy a NAÜ tudta nélkül Irán ne legyen képes nukleáris fegyver előállítására a következő tizenöt évben a regisztrált nukleáris létesítményeiben. Ugyanakkor Irán továbbra is olyan dúsitókapaci-tással rendelkezhet, amely meghaladja békés célú szükségleteit, továbbá tíz, illetve tizenöt év elteltével fokozatosan és könnyedén továbbfejlesztheti dúsitási programját.⁴ A natanzi, az araki és a fordow-i létesítmények megtartásával pedig olyan nukleáris infrastruktúrát tarthat meg, amelyet a megállapodás lejártával szintén könnyedén továbbfejleszthet, illet-ve adott esetben nem békés célra is felhasználhat.⁵

A NAÜ az előbbieken túl azonban jogosult bármilyen más olyan létesítmény (közte ka-tonai létesítmény) ellenőrzésére is, amely gyaníthatóan nukleáris tevékenység helyszíne. A hozzáférése ezekhez a nem regisztrált helyszínekhez nem automatikus, Irán ezt 24 napon belül köteles biztosítani a szervezet képviselői számára. Amennyiben Irán nem kívánja ezt megtenni, legfeljebb 24 nap áll rendelkezésre arra, hogy a vitát a NAÜ és a Közös Bizottság között rendezzék. Ha a 24 nap leteltét követően Irán továbbra sem biztosít hozzáférést az adott helyszínhez, úgy ezzel megsértene a megállapodást. Tekintettel arra, hogy a nukleá-ris anyagok által kibocsátott radioaktivitás évezredekkel később is kimutatható, ez megfe-lelő időkeretnek tekinthető az ellenőrzésre.⁶

3 Perkovich, George – Hibbs, Mark – Acton, James M. – Dalton, Toby: *Parsing the Iran Deal*. Carnegie Endowment for International Peace Report, 2015. 08. 06.

4 Katzman, Kenneth – Kerr, Paul K.: *Iran Nuclear Agreement*. Congressional Research Service Report, 2015. 09.29.

5 Uo.

6 Perkovich, George et al.: i. m.

A fő kérdés azonban sokkal inkább az, hogy a NAÜ hogyan szerez információt arról, hogy egyáltalán hol, milyen létesítményt érdemes megvizsgálni.⁷ A Kiegészítő Jegyzőkönyv, amelyet Irán alkalmazni köteles, részben az ezekkel összefüggő kérdésekre nyújt ellenőrző mechanizmusokat. Ezentúl a mostani megállapodás további elemeket tartalmaz, így többek között a centrifugák komponenseire is kiterjeszti a NAÜ monitoringrendszerét. A megállapodás továbbá létrehoz egy „beszerzési munkacsoportot”, amely a nukleáris célra felhasználható eszközök importjának vizsgálatával fog foglalkozni.

Összességében megállapítható, hogy a felállított verifikációs mechanizmus mellett rendkívül kicsi az esélye annak, hogy Irán a következő tizenöt évben titokban nukleáris fegyvert állítson elő, a megengedett technológiák és kapacitás mellett Irán úgynevezett kitorési ideje pedig közel egy év lenne.⁸ A megállapodásban lefektetett korlátozások időbeni keretének lejártával ugyanakkor Irán a gyakorlati szükségleteit meghaladó dúsítási programját földrajzi és technológiai szempontból is továbbfejlesztheti. Ez esetben azonban a nemzetközi közösségnek jóval több információ lesz a birtokában Irán nukleáris programjának további figyelemmel kísérésére, emellett az atomsorompó-egyezmény vonatkozó előírásai továbbra is érvényesek lesznek Iránra.

Az ENSZ-szankciók kérdése

A verifikáció mellett a megállapodás esetleges megsértéséhez kapcsolódó szankciós rendszer is hasonlóképpen lényeges eleme az alkunak. A tárgyalások végső szakaszában ennek rendezése, illetve a jelenlegi szankciók feloldásának ütemezése voltak a legkritikusabb kérdések.⁹ A megállapodás szerint bármely fél az egyezmény sérelmével kapcsolatos észrevételt tehet az egyezmény végrehajtásának felügyeletével megbízott Közös Bizottságban. Amennyiben a vitás kérdés itt nem rendeződik, akkor a bizottság a Biztonsági Tanácshoz fordulhat. Az ENSZ BT-nek 30 nap áll rendelkezésére, hogy valamilyen határozatot hozzon az ügyben, ám amennyiben erre nem kerül sor, úgy a szankciók automatikusan életbe lépnek.¹⁰ Ugyanakkor, amennyiben ismét érvénybe lépnének a szankciók, azok nem vonatkoznak az addig megkötött gazdasági szerződésekre.

Eképpen érvényesül az Egyesült Államok azon akarata, hogy az egyezmény Irán általi megsértése esetén a nemzetközi szankciók ismételt életbe lépése ne függjön Oroszország, Kína vagy akár az európai hatalmak esetleges vonakodásától. Az egyezménybe épített eljárások és határidők biztosítékot adnak arra, hogy az esetleges viták ne húzódnak el határozatlan ideig, a szankciók automatikus visszaállításának lehetősége pedig a Biztonsági Tanács határozatképtelenségét küszöböli ki.¹¹ A megállapodás által létrehozott bizottság azonban veszélyeket is rejt magában azzal, hogy többletjogokat biztosít az aláíró feleknek más államokkal szemben, mindez pedig nemcsak regionális dimenziókban okozhat problémákat, hanem – precedenst teremtve – akár a non-proliférációs rezsim jövőjére is negatív hatással lehet.

7 Hudson, John – Lynch, Colum: *How Much Access Will the World's Nuclear Watchdog Have in Iran?* *Foreign Policy*, 2015. 07. 14.

8 Egy nukleáris fegyver előállításához szükséges mennyiségű, megfelelően dúsított urán előállítási ideje.

9 Hudson, John – Lynch, Colum: i. m.

10 Katzman, Kenneth – Kerr, Paul K.: i. m.

11 Lewis, Jeffrey: *It's a Damn Good Deal.* *Foreign Policy*, 2015. 07. 14.

A fennálló szankciók feloldását a jelenlegi és a korábbi iráni nukleáris tevékenységekkel kapcsolatos részletes beszámoló elkészítéséhez és a NAÜ általi elfogadásához köti az egyezmény. A beszámolóval kapcsolatos kérdéseket ez év végéig rendezni kell, az ENSZ BT-szankciók feloldása pedig a beszámoló NAÜ általi elfogadásától függ. A fegyverembargóra és a rakétatechnológia átadásának és átvételének tilalmára vonatkozó ENSZ-szankciók azonban csak később, az előbbi esetében öt év múlva, az utóbbiában nyolc év múlva kerülnek feloldásra.¹² Tekintettel különösen a rakétatechnológiának a nukleáris fegyverkezéssel való kapcsolatára és általában Iránnak a közel-keleti konfliktusokban játszott szerepére, a nyugati hatalmak ragaszkodtak ahhoz, hogy e szankciók még a következő években hatályban maradjanak.

A nukleáris megállapodás tágabb amerikai stratégiai szempontjai

A megállapodás tartalmi áttekintése után célszerű rátérni azokra a stratégiai szempontokra, amelyek alátámasztják a nukleáris megállapodás előnyeit az Egyesült Államok számára. Az alábbi összefoglaló tehát abból a fentebb alátámasztott feltevésből indul ki, hogy Irán nukleáris programjának ellenőrzésére a nemzetközi tárgyaló felek által tető alá hozott megállapodás volt az egyetlen reális lehetőség. Ezek az érdekek az alábbi öt kérdéskör köré csoportosíthatók.

Egy esetleges iráni nukleáris fegyver egyrésztől bármilyen esetleges jövőbeni konfliktus esetén növelné Irán mozgásterét az Egyesült Államokkal szemben, hiszen egy Irán ellen irányuló katonai művelet kockázatai jelentősen megnőnének. Noha egy közvetlen katonai konfrontáció Irán és az Egyesült Államok között megállapodás hiányában is csekély lett volna, de korántsem lett volna kizárható. Tekintettel arra, hogy mennyire szerteágazó az iráni–amerikai hatalmi versengés,¹³ és arra, hogy mindkét országban jelentős politikai csoportok érdekeltek a konfrontáció fenntartásában, a megállapodás hiánya egy olyan politikai konfliktusspirált gerjeszthetett volna, amely akár közvetlen katonai konfrontációba torkollhatott volna.

Az iráni nukleáris fegyver továbbá csökkentené az Egyesült Államok legfőbb térségbeli szövetségeseinek, a – minden valószínűség szerint – jelentős nukleáris arzenállal bíró Izraelnek a stratégiai előnyét a térségbeli országokkal szemben. Az izraeli atomfegyver jelentős előnyt biztosít a muszlim államokkal szemben Tel Aviv számára azért, hogy bármilyen ellene irányuló katonai művelet következményeinek kockázatát jelentősen megnövelje. Izraelnek viszont a technológiai előnyére és a nukleáris arzenáljára épülő elrettentő képességére támaszkodva jelentős katonai mozgástere van a térségben, amint az az elmúlt évtizedekben látható volt.

További amerikai szempont a nukleáris megállapodás mellett, hogy egy esetleges iráni atomfegyver felerősíthetné más térségbeli középhatalmak, így különösen Szaúd-Arábia, Törökország és Egyiptom esetleges proliferációs törekvéseit. Félő, hogy a nukleáris fegyverek terjedése a Közel-Keleten további destabilizálódással járna, másrésztől egy nukleá-

12 Perkovich, George et al.: i. m.

13 Cordesman, Anthony – Nerguizian, Aram: *U.S. and Iranian Strategic Competition*. Center for Strategic and International Studies Report, 2015. 11. 12.

ris háború kitörésének kockázatai is megnőnének.¹⁴ Noha a megállapodást erőteljes kritika érte több arab ország részéről is, mivel az szerintük nem fékezi meg az iráni nukleáris fegyverkezést, a fentebb tárgyaltak alapján véleményem szerint jelenleg nem volt reális alternatíva az iráni nukleáris program korlátozására.

A megállapodás hiányának politikai következményei hatással lennének továbbá az Egyesült Államok, illetve a nyugati országok és Irán kapcsolatainak más dimenzióira is. A nukleáris megállapodás hiánya tovább mélyítené a bizalmatlanságot a két hatalom között, aminek következményeként nemhogy elmaradna az együttműködés adott esetben más területeken, hanem még inkább egymás kárára alakítanák politikájukat.

Végül a nemzetközi nukleáris non-prolifерációs rezsimre is negatív hatással lenne Irán nukleáris hatalommá válása. Obama első elnöki ciklusának kezdetén a nukleáris non-prolifерációnak jelentős figyelmet szentelt az adminisztráció, ám a kezdeti lendület később érezhetően alábbhagyott. Irán nukleáris hatalommá válása nemcsak a közel-keleti térségben okozna problémákat, hanem az atomsorompó-szerződés (NPT) érvényességén és a NAÜ hitelességén is komoly csorbát ejtene. Ellenben egy gyakorlatban is működő nukleáris megállapodás annak verifikációs mechanizmusaival megerősítheti az NPT nemzetközi érvényességét, az Irán esetében létrejött megállapodás pedig példaként szolgálhat más nukleáris tevékenységet folytató országok számára.

A nukleáris megállapodás értékelése regionális kontextusban

Kritikusainak gyakran hangoztatott érve szerint a nukleáris megállapodás éppen, hogy meg fogja nyitni az utat a nukleáris proliferáció felé a régióban. Az ugyanis nem elég szigorú, nem tiltja meg Irán számára az urándúsítást, nem kötelezi összes dúsított uránkészletének, valamint nukleáris létesítményeinek felszámolására. Az érvelés szerint Szaúd-Arábia és akár más arab államok percepciója szerint Irán mindent meg fog tenni annak érdekében, hogy legkésőbb az egyezmény lejárta után az akkor meglévő nukleáris technológiájára támaszkodva atomfegyvert állítson elő. Ám ez nem veszi figyelembe azt, hogy a jelenleginél érdemben szigorúbb megállapodásnak nem volt realitása, bármilyen egyezmény hiánya pedig csak növelte volna annak az esélyét, hogy Irán rövidesen nukleáris fegyverre tesz szert.

További fontos érv az ellenzők szemében, hogy Irán a megállapodás által nyert gazdasági és politikai előnyökkel fokozni tudja „destabilizáló politikáját” a Közel-Keleten.¹⁵ A nukleáris egyezmény önmagában várhatóan valóban nem fogja megváltoztatni Teherán fő stratégiai célkitűzéseit a térségben. Ilyen stratégiai célnak tekinthető befolyásának megtartása Irakban és Szíriában, a szunnita politikai erők – különösen a szélsőséges szunnita terrorszervezetek – visszaszorítása a térségben, valamint Izrael, Szaúd-Arábia és az Egyesült Államok ellensúlyozása. Ennek a stratégiának továbbra is részét fogja képezni többek között Aszad szíriai elnök támogatása, valamint olyan síita politikai erők pénzügyi és ka-

14 Egyrésztől igaz, hogy a nukleáris fegyverek stabilizátorszerepet töltenek be a nemzetközi rendszerben. A nukleáris elrettentés elősegítette azt, hogy a nagyhatalmak az egymással szembeni hatalmi versenyben korlátozzák eszközeiket. Ugyanakkor az a tény, hogy ez a modell hat, később nyolc állam esetében működőképesnek bizonyult, nem jelenti azt, hogy ez továbbra is így működne, különösen a Közel-Keleten.

15 Analysis: *The Iran Nuclear Deal*. American Israel Public Affairs Committee, 2015. 07. 28.

tonai eszközökkel való ellátása, mint a Hezbollah, szélsőséges iraki síita szervezetek vagy a jemeni hutik.¹⁶ A megállapodás létrejötte óta eltelt időszakban Szíriában és Jemenben történt fejlemények alátámasztani látszanak ezt a feltételezést. A megállapodás ellenzői, különösen Izrael szerint Irán a szankciók megszüntetése következtében létrejövő pótlólagos pénzügyi forrásaival még erőteljesebben fogja tudni támogatni ezeket a szervezeteket.

A fenti érvelés annyiban nem alaptalan, hogy a megállapodás eredményeként az iráni gazdaságra nehezedő nyomás enyhülni fog, és várhatóan szélesebb pénzügyi mozgástere lesz Teheránnak, amelynek révén erőteljesebb támogatást tud nyújtani fentebb említett szövetségesei részére. Ugyanakkor célszerű ez esetben is az alternatívából kiindulni. A megállapodás elmaradása egyrészt a keményvonalas politikai erőket erősítette volna meg Teheránban, ami romló gazdasági körülmények közepette is az iráni fegyverkezés gyorsítását eredményezné. Másrészt az iráni vezetés és az Egyesült Államok közötti regionális feszültségek eskalációjának is nagyobb lenne az esélye, mivel mindkét fél a másikat vádolta volna a megállapodás elmaradásáért, és fokozta volna a másik hatalom ellen irányuló politikai, gazdasági és katonai tevékenységét. Mindez amellet, hogy Irán nemzetközi elszigeteltsége és azzal párhuzamosan a rá nehezedő gazdasági nyomás is gyorsan gyengült volna a szankciós rendszer szétesésével egyetemben. Vagyis Irán a megállapodás hiányában is nagy valószínűséggel jobb gazdasági helyzetben lenne a jelenlegihez képest néhány éven belül a széteső nemzetközi szankciós rendszer következtében.

A nukleáris megállapodás kritikusi gyakran Irán destabilizáló regionális tevékenységét és morálisan legalábbis megkérdőjelezhető politikai gyakorlatát hozzák fel példaként arra, hogy olyan megbízhatatlan szereplő, amellyel nem szabad kompromisszumot kötni. E megállapítás annyiban helytálló, hogy Irán felsorolt tevékenységeit számos bizonyíték alátámasztja, sőt, ezen szerepvállalás számos aspektusát politikai okokból maga az iráni vezetés is büszkén vállalja. Ám a tekintetben jóval árnyaltabb a kép, hogy akár az iráni külpolitika, akár annak emberi jogi helyzete mennyire kirívó a térségben.

Amennyiben a Perzsa (Arab)-öböl menti arab országokat vizsgáljuk a fenti szempontok szerint, úgy megállapíthatjuk, Irán korántsem egyedüli példa a térségben. Szaúd-Arábia közelmúltban indított katonai beavatkozása Jemenben, amelynek egyre súlyosabb humanitárius következményei vannak¹⁷ vagy a szaúdi királyság 2011. évi erőszakos fellépése Bahreinben csak két korábbi példa erre. Noha e beavatkozások célja a regionális stabilitás erősítése volt, hasonlóképpen antidemokratikusnak és brutálisnak minősíthetők. Az öböl menti arab államok regionális politikájának veszélyei és vitatható eszközei azonban jelenleg leginkább Szíriában csúcsonduznak ki. Szaúd-Arábia, Katar, az Egyesült Arab Emírségek több olyan Szíriában harcoló szélsőséges iszlamista szervezet legjelentősebb külső támogatója, amelynek az agendája igen közel áll az al-Káidához. Emellett feltételezhető, hogy az Iszlám Államhoz való viszonyuk is meglehetősen ambivalens, tekintettel arra, hogy az ellensúlyt képez az Aszad-rezsimmel, a síita dominanciájú iraki kormánnyal és természetesen Iránnal szemben.¹⁸

16 Nerguizian, Aram: *The Struggle for the Levant: Geopolitical Battles and the Quest for Stability*. CSIS Report, 2014. 09. 18.

17 A 2015 márciusában kezdődött legújabb jemeni polgárháborúban 2015. szeptember végéig a halálos áldozatok száma meghaladta az 5000 főt. *Yemen conflict: Wedding attack death toll rises to 130*. BBC News, 2015. 09. 29.

18 Rogin, Josh: *America's Allies Are Funding ISIS*. *The Daily Beast*, 2014. 06. 14.

Az Egyesült Államoknak és más nyugati kormányoknak a fentiekre vonatkozó kritikáját¹⁹ az öböl menti arab országok felé azonban annak tükrében érdemes figyelemmel kísérni, hogy maguk is érintettek a kérdésben. A közelmúltban nyilvánosságra került titkosszolgálati dokumentum szerint az Egyesült Államok 2012-ben tisztában volt vele, hogy az öböl menti országok és Törökország célja egy szélsőséges szalafisták által vezetett szunnita enklávó kialakítása Nyugat-Szíriában abból a célból, hogy a síita dominanciájú területek közé éket verjenek.²⁰ Az Egyesült Államok és a nyugati szövetségesek sokáig hallgatólagosan támogatták ezen erőfeszítéseket, erre vonatkozó politikájuk akkor kezdett megváltozni, amikor az ISIS egyre inkább előtérbe helyezte a Nyugat-ellenes propagandát és tevékenységet. Emellett a nyugati titkosszolgálatok maguk is olyan szíriai ellenzéki csoportoknak juttattak támogatást, amelyek közel álltak szélsőséges iszlamista szervezetekhez.²¹ Az öböl menti arab országok és Törökország felé megfogalmazott amerikai kritikák mögött tehát kevésbé elvi megfontolások állhattak, mintsem inkább konkrét gyakorlati érdekellentétek. Az iráni nukleáris megállapodást tehát érdemes annak függvényében is vizsgálni, hogy az Egyesült Államok és hagyományos, térségbeli arab szövetségesei az iráni nukleáris kérdéstől függetlenül is eltávolodtak egymástól.

Az Egyesült Államok és az öböl menti államok kapcsolatainak fokozatos romlása évek óta tartó folyamat. Ebben szerepet játszik az Egyesült Államok Irán felé való közeledése, az egyiptomi forradalmak idején mutatott következetlen amerikai stratégia, a szíriai konfliktusban megmutatkozó passzív amerikai magatartás csakúgy, mint az energiahordozók piacán folyó verseny átalakulása. Az Egyesült Államok a felfutóban lévő amerikai olaj- és földgáztermelés miatt nemcsak kisebb mértékben függ a közel-keleti nyersanyagoktól, hanem egyenesen versenytárrá lépett elő. Szaúd-Arábia több más OPEC-tagállam támogatásával az olajárak alacsony tartásával meg kívánja akadályozni a drágábban termelő amerikai szereplők világgpiaci részesedésének növekedését.²² A növekvő amerikai-szaúdi érdekellentétek mellett Washington számára egyre több kérdés merül fel a rijádi politikai rendszer hosszú távú életképességét illetően. Ugyan a szaúdi rendszernek jelentős gazdasági tartalékai vannak, és a korábbi évtizedekben is meglehetősen erős ellenállóképességről tett tanúbizonyságot, a kihívások mérete és száma azonban növekvő destabilizáció felé mutat.²³ Az Obama-adminisztráció tehát – miközben alapvetően érdekelt a szaúdi rendszer stabilitásának a fenntartásában – igyekszik regionális politikáját kevésbé Szaúd-Arábiára építeni.

2015 májusában, az iráni nukleáris megállapodást megelőzően az Egyesült Államokban tartott amerikai-öböl menti csúcstalálkozó döntéseiben világosan kirajzolódott ez a stratégia. Az Egyesült Államok számos területen tett ígéretet az Öböl Menti Együttműkö-

19 Taylor, Adam: Behind Biden's gaffe lie real concerns about allies' role in rise of the Islamic State. *The Washington Post*, 2014.10. 06.

20 Department of Defense Information Report - Iraq, August 2012, Washington DC.

21 Sly, Liz: U.S.-backed Syria rebels routed by fighters linked to al-Qaeda. *The Washington Post*, 2014. 11. 02.

22 E kérdéskör azonban elsősorban Szaúd-Arábia és más OPEC-államok számára fontos, hiszen az amerikai gazdaság egésze jól jár az alacsonyabb energiahordozó-árakkal.

23 A kihívások közé sorolandó a gazdaság változatlan függősége az olajbevételektől, a szaúdi gazdaság és kormányzati rendszer alacsony versenyképessége, a növekvő munkanélküliség, költséges külső háborúk, belső hatalmi harcok, a szaúdi uralkodócsalád legitimitációjának csökkenése. Hannah, John: *It's Time for the United States to Start Worrying About a Saudi Collapse*. *Foreign Policy*, 2015. 10. 07.

dési Tanács tagjainak az együttműködés elmélyítésére, így a tengeri útvonalak biztonsága, a terrorizmus elleni küzdelem, ballisztikusrakéta-védelem és Irán regionális politikájának ellensúlyozása terén. Ám a NATO-hoz hasonló garanciákat nyújtó formális biztonsági szerződést – dacára az erre vonatkozó helyi követeléseknek – továbbra sem kíván kötni az öböl menti arab államokkal,²⁴ noha az amerikai kormányzat a nyilatkozatok szintjén számos alkalommal hitet tett a vonatkozó arab államok területi integritásának szavatolására az iráni fenyegetéssel szemben.

Regionális összefüggések

A nukleáris megállapodás az amerikai külpolitika szemszögéből nézve jelentős mérföldkő, de hogy paradigmaváltást is jelent-e, az még a jövő kérdése. Ez függ egyrésztől magának az egyezménynek a végrehajtásától. Az amerikai–iráni kapcsolatok alakulásának alapvető feltétele ugyanis, hogy Irán teljesítse a kötelezettségeit, és a következő években ne kerüljön elő olyan bizonyíték, miszerint Teherán érdemben megszegi az egyezmény rendelkezéseit. Az esetleges érdemi regionális együttműködés ennek a függvénye lenne, ugyanakkor egyelőre nem sok jel mutat arra, hogy az amerikai–iráni kapcsolatok a regionális kérdésekben minőségileg változtak volna.

Az Obama-adminisztráció közel-keleti politikájában alapvetően két meghatározó elem van jelen. Egyrésztől a korlátozott visszavonulás és korlátozott szerepvállalás, másrésztől az Egyesült Államokkal szemben álló politikai erők mozgásterének korlátozása. A Bush-kormányzat kudarcai eredményeként megszűnőben lévő regionális Pax Americana helyébe egy hatalmi egyensúly felé való elmozdulás volt körvonalazható az amerikai stratégiában, amely továbbra is számottevő, de kisebb amerikai politikai és katonai jelenlétet vetített előre a Közel-Keleten. E fenti stratégia egyben azt is magában hordozza, hogy az amerikai befolyás egyik pillérét jelentő szövetségi és partnerkapcsolatokat továbbra is fenn kell tartani. Ez ugyanakkor nem egyszerű feladat, tekintettel arra, hogy egyre komolyabb feszültségek terhelik e kapcsolatrendszereket, így az amerikai–izraeli, az amerikai–török és az amerikai–öböl menti kapcsolatokat is. A jövőben számítani lehet e törésvonalak erősödésére, de gyors és látványos törésre kevésbé. Törökország esetében a NATO-tagság, valamint Oroszország és Irán ellensúlyozása jelent stratégiai kohéziós erőt, Izrael esetében a kapcsolatrendszer speciális katonai, politikai és kulturális jelentősége, az öböl menti államok esetében pedig a szoros védelmi együttműködés és az energiahordozók exportjának zavartalanságához fűződő érdek.²⁵

A korlátozott stratégiai szerepvállalásból kiindulva az amerikai kormányzat alapvetően reaktív a térségbeli folyamatokra, ugyanakkor, ha lehetőséget lát térnyerésre, akkor beavatkozik. Ez esetben azonban a korlátozott szerepvállalás doktrínája szerint minimalizálni kívánja a beavatkozás kockázatait és költségeit. Ennek lehtünk tanúi akár az egyiptomi forradalmak esetében, akár Irakban, akár a jelenlegi szíriai polgárháború kapcsán. E stratégia működőképességének feltétele azonban, hogy ne legyen olyan regionális hatalom, amely közvetlen fenyegetést jelent az alapvető térségbeli amerikai érdekekre. „Alapvetően”

24 Toosi, Nahal: Camp David: *No breakthroughs*. *Politico*, 2015. 05. 14.

25 Cordesmann, Athnony: *The Arab-U.S. Strategic Partnership in the Gulf*. CSIS Report, 2015. 05. 07.

pedig az Obama-kormányzat döntően nagyméretű államközi fegyveres konfliktust vagy a Közel-Keletről induló energiaszállításokat veszélyeztető helyzeteket ért. Mindemellett az Obama-kormányzat célja az is, hogy a helyi amerikai szövetségesek nagyobb felelősséget és kockázatokat vállaljanak saját biztonságuk szavatolása érdekében.

Az iráni nukleáris megállapodás logikusan illeszkedik ebbe a stratégiába, hiszen egyrészt csökkenti egy nagyméretű államközi háború kirobbanásának esélyét, másrésztől elméletben megnyitja az utat ahhoz, hogy a térségben a releváns hatalmak között a régió más konfliktusainak rendezése kerülhessen terítékre. Az ENSZ 2015. szeptemberi közgyűlése alatt lezajlott Obama–Putyin-találkozó a fentiek alapján jött létre. Az Obama-kormányzat ugyanis nem csupán veszélyeket lát Oroszország és Irán szerepvállalásában egyes közel-keleti konfliktusokkal összefüggésben, hanem egyfajta lehetőséget is arra, hogy az esetleges beavatkozás kockázatait és költségeit megossza más hatalmakkal. Emellett lazítja az Egyesült Államok vélt biztonsági kötelezettségeit Izrael és az öböl menti arab államok iránt, nagyobb teret hagy regionális hatalmak egymással szembeni ellensúlyozásának.

Nem véletlen, hogy a szíriai konfliktusban a nyugati hatalmak mellett más érdekeltek, akár Törökország, akár az öböl menti arab államok, akár Oroszország eddig meglehetősen óvatosak voltak azt illetően, hogy milyen jellegű közvetlen katonai beavatkozást vállaljanak magukra. Egyik ország sem kíván ugyanis olyan helyzetbe kerülni, mint az Egyesült Államok a megelőző évtizedben Irakban és Afganisztánban.

Az orosz–iráni aktivitás mozgatórugói

A 2015 szeptemberének végén Szíriában elindult orosz katonai beavatkozás ennek megfelelően korlátozott célokat jelöl meg. Az orosz hadműveletekkel Putyin elnök célja ugyanis nem a szíriai és az iraki konfliktus teljes körű rendezése; ehhez Oroszországnak és Iránnak a jelenleginél számottevően nagyobb katonai erővel kellene fellépnie, amelynek azonban jóval nagyobbak lennének a költségei és kockázatai is. Moszkva és Teherán szíriai aktivitása mögött számos ok húzódik. Az orosz katonai műveletek elindulása óta megállapítható, hogy Oroszország elsődleges célja Aszad hatalmának megszilárdítása, a Nyugat-Szíriában az utóbbi hónapokban megerősödött²⁶ ellenzéki csoportok és az ISIS visszaszorítása.²⁷ Ugyanakkor az orosz és az iráni katonai jelenlét nagyságrendje, valamint a szíriai kormányerők jelenlegi állapota mellett nem valószínű, hogy e koalíció képes lenne Szíria területi egységének visszaállítására, az ellenzéki erők és az ISIS teljes felszámolására. Emellett a konfliktusban ellenérdekelte hatalmak nem hagynák válasz nélkül az erre mutató orosz–iráni lépéseket.

Moszkva a szíriai katonai beavatkozása és egyfajta orosz–iráni–szír koalíció formálása által biztosíthatja azt, hogy vétőjoga lesz Szíria jövőjét illetően, emellett növelheti befolyását Bagdadban, valamint általában a térségben az Egyesült Államok és a nyugati hatalmak kárára. Oroszország tehát az Aszad-rezsim védelmével részben meg kívánja

26 Cafarella, Jennifer – Kozak, Christopher: *Likely Courses Of Action In The Syrian Civil War* June - December 2015. Institute for the Study of War, 2015. 06. 12.

27 *The Reasoning Behind Russia's Airstrikes in Syria*. *Stratfor*, 2015. 10. 01; *What Is Putin Really Up To in Syria?* *Politico Magazine*, 2015. 10. 01.

tartani korábbi regionális geopolitikai pozícióját, az iraki kormány katonai támogatása révén pedig akár növelheti is azt. További fontos tényező az orosz magatartás mögött a szélsőséges iszlamista mozgalmakkal szembeni fellépés, amely Moszkva számára is egyre komolyabb kihívást jelent. Mindemellett azáltal, hogy a szíriai konfliktusban megkezdhetetlen szereplővé lépett elő, Oroszország csökkenteni tudta az ukrán konfliktus óta fennálló nemzetközi elszigeteltségét. Szíria tehát egyben fontos aduvá vált az Egyesült Államokkal szemben a tágabb orosz külpolitikai stratégia számára, nem függetlenül az ukrán konfliktustól és az Oroszországot sújtó nyugati szankcióktól.

Mindezzel párhuzamosan Irán is megerősítette szíriai katonai jelenlétét az elmúlt időszakban, további tanácsadókat és harcoló alakulatokat is küldve az Aszad-rezsim támogatására.²⁸ Mindeközben az Irak, Irán és Oroszország között elmélyülő hírszerzési együttműködés az iráni–orosz aktivitás fokozódása felé mutat a szíriai–iraki konfliktusban.²⁹ A szíriai kormányerők által az orosz beavatkozást követően indított kiterjedt offenzív hadműveletekből arra következtethetünk, hogy az orosz–iráni katonai lépések vélhetően hosszú ideje tervezés alatt álltak.³⁰ Irán tehát a nukleáris kérdésben mutatott kompromisszumkészsége mellett továbbra sem változtat regionális stratégiáján. Ugyanakkor, míg Irán részéről a regionális síita–szunnita felekezeti konfliktusban betöltött szerepe, valamint Izrael sakkban tartása adja az alapot Bagdad és Damaszkusz támogatására, addig Moszkva stratégiája esetében pusztán geopolitikai megfontolások a döntőek.

Változatlan amerikai stratégia Szíriában és Irakban

Az orosz katonai beavatkozás Washington óvatos politikájának tükrében határozottnak és látványosnak mutatkozik. Érdemes azonban megjegyezni, hogy Szíriát illetően – hasonlóképpen Ukrajnához – az orosz célok jóval korlátozottabbak és a térség politikai-katonai környezetét tekintve realiztikusabbak, mint az amerikaiak. Az Aszad-rezsim minden gyengesége ellenére továbbra is jelentős helyi tényező Irán és a Hezbollah támogatásával, amelyre lehet stratégiát építeni. Ezzel szemben továbbra sincs semmilyen jele annak, hogy bármilyen életképes mérsékelt, kompetens és katonai erőt felmutatni képes szíriai ellenzék lenne a láthatáron, továbbá a kinyilvánított amerikai stratégiai célok és hozzárendelt erőforrások között változatlanul nagy szakadék tátong. Oroszországnak a fentiek mellett Washingtonnal szemben részben előnyére válik az, hogy korlátozottabb regionális jelenléte miatt kevésbé kell figyelemmel lennie a síita–szunnita törésvonalra. Az Egyesült Államoknak viszont a szunnita többségű államokkal fenntartott szerteágazó kapcsolatrendszere miatt kényesen ügyelnie kell arra, hogy hol és milyen felekezeti politikai erőket támogat.

Noha Szíriát illetően van átfedés az amerikai és az orosz célok között, mindenképp az ISIS és más szélsőséges iszlamista szervezetek visszaszorítását illetően, ám legalább ilyen jelentősek az érdekellentétek is. Míg Oroszország elsődleges célja az Aszad-rezsim meg-

28 Bassam, Laila – Osborn, Andrew: Iran troops to join Syria war, Russia bombs group trained by CIA. *Reuters*, 2015. 10. 02.

29 Gordon, Michael R.: Russia Surprises U.S. With Accord on Battling ISIS. *The New York Times*, 2015. 09. 27.

30 Mullen, Jethro – Basil, Yousof: Iraq agrees to share intelligence with Russia, Iran and Syria. *CNN*, 2015. 09. 28.

mentése, addig az Egyesült Államok és más nyugati államok az ISIS elleni harcot tekintik prioritásnak, ráadásul e szélsőséges szervezetek visszaszorítását hosszú távon csak Aszad elnök elmozdításával és egy új szíriai politikai berendezkedés kialakításával tudják elképzelni. A fenti stratégiai elképzelések világosan megmutatkoznak a Szíriában folyamatban lévő orosz és a nyugati katonai csapatok eltérő célpontjaiban. Az Obama-adminisztráció ennek megfelelően elítélte ugyan az orosz katonai beavatkozást,³¹ és különösen erélyes nyilatkozatokkal emelt szót Törökország légtérének megsértése miatt, de egyelőre nem látszik körvonalazódni semmilyen érdemi válaszlépés Washington részéről sem Moszkvával szemben, sem a szíriai konfliktust illetően. Az amerikai kormányzat részben abban bízik, hogy az orosz beavatkozás hátrányai és költségei hamarosan nyilvánvalóvá lesznek, akár orosz veszteségek, akár a gyors harctéri sikerek elmaradása következtében. Az Obama-kormányzat számításai szerint Irán és Aszad elnök nyílt támogatásával Moszkva ráadásul hosszú távra is elidegenítheti a közel-keleti szunnita tömegeket magától, nem utolsósorban olyan szunnita vezetésű regionális hatalmakat is beleértve, mint Szaúd-Arábia és Törökország.

Az Obama-kormányzat számára egyértelműen kihívás, hogy Oroszország megkerülhetetlen tényezővé vált Szíriában és Irakban. A Bagdadban létesült iraki–iráni–orosz hírszerzési központ különösen érzékeny Washington számára, hiszen a korábban amerikai megszállás alatt álló országban Irán mellett immár Oroszország is jelentős tényezővé lépett elő. Az Egyesült Államok elvesztette a kezdeményezést és a vezető szerepet az ISIS elleni harcban és a szíriai konfliktus rendezését illetően, amely hosszú távon is negatív hatást gyakorolhat az amerikai befolyásra. Mindemellett az Obama-kormányzat számára nincsenek könnyű és kockázatmentes lehetőségek az amerikai pozíciók megerősítésére, mint azt maga az elnök is többször hangsúlyozta.³²

Miután a Pentagon szíriai ellenzéket támogató kiképző programja látványos kudarcot vallott a nyár folyamán, az amerikai védelmi minisztérium 2015. október elején hivatalosan is törölte azt.³³

Ez tovább szűkíti az USA szíriai lehetőségeit. Az Obama-kormányzat számára helyi szárazföldi erőként a kurd YPG,³⁴ valamint a mellette létesült maroknyi arab milícia jöhet számításba az ISIS elleni harcban, ám a kurdok támogatásában Washingtonnak továbbra is figyelemmel kell lennie Törökország érdekeire. Amennyiben az amerikai kormányzat vissza kívánja szerezni a kezdeményezést Szíriában és Irakban, ahhoz erőteljesebb katonai fellépésre lenne szükség. Ez elsősorban a légicsapások számának és hatékonyságának a fokozásában ölthet testet. A hatékonyság növeléséhez azonban szükségesnek látszik helyi iraki és kurd egységekbe beágyazott felderítők, valamint különleges erők telepítése,³⁵ illetve létszámuk és mandátumuk kiterjesztése. Mindez azonban az esetleges veszteségeket illetően értelemszerűen növelné az amerikai beavatkozás biztonsági kockázatait.

31 Villarejo, Esteban: Ash Carter: Russia Puts Gasoline In the Fire of Syrian Civil War. *Defense News*, 2015. 10. 05.

32 Pace, Julie: Obama rejects candidates' ideas for solving crisis in Syria. *Yahoo News*, 2015. 10. 03.

33 McLeary, Paul: U.S. Acknowledges Reality and Scraps Failed Syria Training Program. *Foreign Policy*, 2015. 10. 09.

34 A Szíriában tevékenykedő kurd Népi Védelmi Bizottságok rövidítése.

35 Martin, Patrick: *Iraq After Russian Intervention In Syria*. Institute Study of War – Scene Setter, 2015. 10. 07.

Szíria területén azonban Irakhoz képest is nehezebb feladatnak tűnik az amerikai katonai műveletek eredményességének növelése. Míg az orosz légi hadjárat hatékonyságát nagyban elősegíti a szíriai kormányerők és szövetségeseik helyi szárazföldi jelenléte, addig az Egyesült Államok és nyugati társai nagyrészt továbbra is műholdas és légi felderítésre kénytelenek hagyatkozni. Egy repüléstilalmi övezet vagy egy észak-szíriai biztonsági zóna létrehozása ugyan újból és újból felmerül annak érdekében, hogy az Aszad-rezsim által végrehajtott, a legtöbb halásos áldozatot követelő bombázások abbamaradjanak, illetve a szíriai menekültkrízisen enyhíteni lehessen. Ám ezek értelme és hatékonysága több kérdést vet fel, mint választ. A biztonsági zóna esetében nem világos, hogy milyen szárazföldi erőkre lehetne rábízni a kivitelezését, pontosan milyen területeket ölelné fel, ki biztosítaná a biztonságát akár az ISIS, akár a konfliktusban érdekelt más szereplővel szemben. Amennyiben létrehozásra is kerülne egy ilyen zóna, az önmagában továbbra sem oldaná meg a szíriai konfliktus alapvető kérdéseit. Egy repüléstilalmi övezet létrehozása drasztikusan növelné a nyugati veszteségek kockázatát, emellett közvetve jelentős támogatást nyújtana az ellenzéki erők gerincét képező szélsőséges iszlamista fegyveres csoportoknak, valamint az Iszlám Államnak is. Ezeket figyelembe véve korántsem egyértelmű, hogy ezek az elképzelések enyhítenének a szíriai háború humanitárius következményein, a polgári lakosság szenvedésein.

A fentiek is szerepet játszhatnak abban, hogy noha a légtér-ellenőrzési zóna ügye továbbra is napirenden van az Obama-kormányzatban, döntés mégsem született róla.³⁶ Bármilyen erőteljesebb nyugati katonai beavatkozást igénylő tervről, akár légtérzáról vagy észak-szíriai biztonsági zóna létrehozásáról legyen szó, a nyugati hatalmak csak Oroszország bevonásával tudnak előre lépni anélkül, hogy közvetlen katonai konfrontációt kockáztatnának Moszkvával. Az Obama-kormányzat az ISIS elleni katonai fellépés mellett várhatóan továbbra is alapvetően passzív lesz Szíriában. Ez ugyanakkor magában foglalja azt is, hogy a szíriai ellenzéki csoportoknak az öböl menti államok általi támogatását – el-lensúlyozandó az orosz–iráni befolyás növekedését – nem fogja akadályozni.

A szíriai polgárháború összességében világosan jelzi a közel-keleti amerikai hegemonia végét, amely egyelőre nem egy új hatalmi egyensúlyon nyugvó stabilitást hozott, hanem növekvő instabilitást. Ennek az instabilitásnak a kialakulásában része volt az amerikai hegemonisztikus törekvéseknek – mint az iraki háború, a líbiai intervenció, a szíriai ellenzék támogatása –, amelyek a térség strukturális politikai és hatalmi problémáira rátelepülve erőteljesen hozzájárultak a régió válságának az elmélyüléséhez. A jelenlegi amerikai kormány értékelése alapján az amerikai vezető szerep visszaszerzésére vonatkozó kísérlet nem érné meg a vele járó kockázatokat és költségeket, ám akár egy új amerikai adminisztráció, akár a régió egyes konfliktusainak új szintre emelkedése könnyen megváltoztathatja az amerikai stratégiát.

36 No US Decision Yet On Syria No-Fly Zone. *Defense News*, 2015. 10. 07.